OBLASTNÍ PROBLÉM NEZAMĚSTNANOSTI V ČESKOSLOVENSKU.

Zájem o problémy nezaměstnanosti a její účinky na sociální skladbu národů býval vždy úměrný stadiím konjunkturních cyklů. I nyní, kdy světový hospodářský vzestup zakolísal a kdy se ukazují známky místních poklesů, se dostává v zahraničí do popředí otázka nezaměstnanosti a studují se metody, jak jí čeliti. Nedávno iniciativně zasáhl v tom směru sám president Spojených států amerických miliardovým investičním programem, financovaným ze zdrojů rozpočtových, z desterilisace „neúčinného" zlata a z uvolnění vázaných hotovostních reserv amerických peněžních ústavů. Jiné akce jsou známy ze severských zemí, kde se zamýšlí rozpočtově i technicky připraviti investice pro případnou potřebu boje s nezaměstnaností.

V Československu byl v r. 1938 vývoj celkové nezaměstnanosti dosud příznivý, sestupný, takže nebylo praktické potřeby pro tyto úvahy. Ale není neúčelné osvětliti aspoň některé, dosud méně známé stránky problematiky československé nezaměstnanosti.

Na otázku nezaměstnanosti v Československu bylo dosud nazíráno vždy spíše jako na jednotný problém celého státního tělesa. Problém nabude zvláštního osvětlení, přihlédne-li se k jeho oblastní stránce, ježto se tím vyjasní řada vztahů, jež zůstávají skryty při celostátním rozboru.

Obecná hlediska oblastní nezaměstnanosti jsou dána vždy hospodářskou kvalitou populačního tělesa, z něhož oblastní nezaměstnanost vzniká. Přichází zde v úvahu, zda oblast je převážně zemědělskou či průmyslovou a jaká jest individuální skladba průmyslová, s hlediska vnějšího pak, zda celní vnitrozemí stačí tuto produkci samo zkonsumovati, případně ještě s nutným dodatkovým dovozem ze zahraničí (produkce není soběstačná), či zda výroba převyšuje vnitřní možnou spotřebu a je odkázána na odbyt do celního zahraničí.

Poslední světová deprese vsadila do této teoretické problematiky mnoho živoucí zkušenosti. Ukázala větší hospodářskou zranitelnost vývozních oblastí než oblastí dovozních, poněvadž těmto zbyla nakonec vždy možnost uzavříti se cizímu dovozu a budovati náhradní autarkní výrobu v tuzemsku. Ze sociálního hlediska prokázala i větší citlivost proti nezaměstnanosti u dělnictva průmyslového než u dělnictva zemědělského. Dělnictvo skupiny prvé je odkázáno úže na prosperitu svého průmyslu, jejímž zvratem ztrácí práci, aniž má zpravidla možnost „přesedlati" do jiných oborů. V oblasti zemědělské byly odbytové poruchy sice též provázeny tlakem na pracovní trh, ale určité procento dělnictva mělo vždy možnost třeba nuzné obživy ve svém vlastním drobném majetku zemědělském. Potvrdila se tak známá konjunkturní these, že úživnost oblastí zemědělských je relativně vyšší za deprese, kdežto úživnost oblastí průmyslových se zvyšuje za konjunktury. Tento konjunkturní spád

úživnosti obráží ostatně i směry vnitřní migrace za konjunkturního cyklu: za konjunktury se plnila města a oblasti průmyslové, za deprese zemědělský venkov.

Pro oblastní problém československé nezaměstnanosti je tedy východiskem hospodářská struktura jejího obyvatelstva v jednotlivých zemích republiky. Podává je následující přehled (podle dat sčítání obyvatelstva z roku 1930):

Země	Na 1000 přítomných obyvatel příslušelo k povolání: Zemědělství, lesnictví a rybářství	Průmyslu a výrobních živností	Obchodu, peněžnictví a dopravě	Ostatním povoláním
Čechy	240.6	417.8	150.9	190.7
Morava a Slezsko	285.5	408.2	121.4	184.9
Slovensko . . .	568.2	190.6	101.8	139.4
Podkarpat. Rus .	662.9	119.4	89.1	128.6
Celý stát . . .	346.4	349.4	129.6	174.6

Konjunkturně citlivé oblasti republiky.

Těžisko citlivosti republiky na konjunkturní poruchy práce je v její západní, převážně průmyslové polovici. Oblastní problém čs. nezaměstnanosti je problémem Čech a země Moravskoslezské s nadprůměrnou kvotou obyvatelstva příslušejícího k průmyslu a výrobním živnostem a s podprůměrnou kvotou obyvatelstva zemědělského.

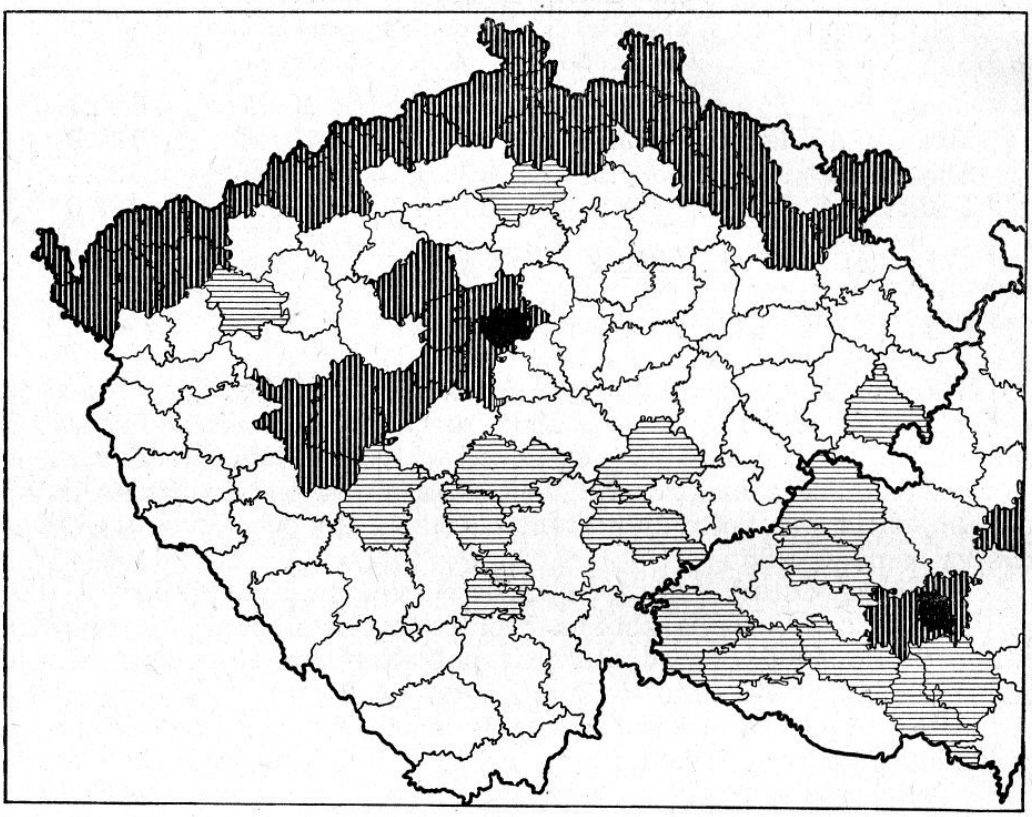
Budiž tedy studie omezena na tyto dvě země republiky.

Níže uvedená mapa podává přehled k ohodnocení této oblastní citlivosti. Poněvadž v jednotlivých politických okresech, v něž je mapa členěna, je důležité sledovati zejména poměrné procento obyvatelstva, příslušného k průmyslu a k zemědělství, a nikoliv jeho absolutní výši (data absolutní jsou dána dlouholetou, málo se měnící celkovou úživností té které oblasti), bylo vypočteno, zda počet obyvatelstva příslušného k průmyslu v té které oblasti byl aspoň dvakrát vyšší než počet obyvatelstva zemědělského (případ A), nebo zda tomu bylo obráceně (případ C), či zda poměr ležel mezi těmito jednostrannými úchylkami, t. j. zda území mělo smíšený charakter zaměstnanosti (případ B). Oblasti A (čistě průmyslové) vyplněny byly silnými černými svislými šrafami, oblasti B (smíšené) zůstaly nešrafovány a oblasti C (čistě zemědělské) byly vyplněny slabými šrafami vodorovnými.

Rozložení oblastí s převahou průmyslového obyvatelstva.

Oblasti s převahou průmyslového obyvatelstva se seskupují v Čechách i v zemi Moravskoslezské celkem ve čtyři samostatné komplexy: pohraniční pruh vysoce průmyslových krajů na československo-německé severozápadní hranici, trojúhelníkový komplex: Praha—Kladno—Plzeň, aglomerát brněnský a průmyslovou pánev severomoravsko-ostravskou.

Tyto aglomerace měly hospodářské předpoklady vzniku: Největší komplex v československo-německém pohraničí vznikl při bohatých zdrojích průmyslové energie, na hnědouhelných pánvích falknovsko-loketské a severočeské. Rozhodovaly též zřetele dopravně-tarifní (blízkost exportních trhů), blízkost laciné cesty vodní (Labe zde opouští hranice), relativní láce pracovní síly (hory snižují jinou úživnost obyvatel), blízkost německých odbytových center a též zřetele historické: pronikání německého obyvatelstva přes české pomezí přinášelo samo s sebou též prů-

Černé svislé šrafy: oblasti převážně průmyslové, oblasti nešrafované: kraje smíšené, vodorovné šrafy slabé: oblasti převážně zemědělské.

myslový sklon ve výživě obyvatelstva. Trojúhelník: Praha — Kladno — Plzeň byl vytvořen výskytem pánví kamenného uhlí a železné rudy, což dalo i ráz kovodělnému průmyslu této oblasti a mohutným konsumním středem hlavního města Prahy. Asi obdobné momenty vytvořily i komplex severomoravsko-ostravský a zhruba i aglomerát brněnský. V obou těchto posledních oblastech je značně zastoupen též průmysl textilní, jenž přechází i na pomezí mezi zemí Českou a Moravskoslezskou, tíže úživnou pro hornatý terrain.

To jsou čtyři hlavní střediska oblastní v západní polovině Československa, citlivá na konjunkturní posuny nezaměstnanosti. O stupni citlivosti každého z těchto oblastních komplexů rozhodují opět hospodářské předpoklady jeho skladby: t. j. jak citlivý průmysl na posuny konjunk-

tury zde pracuje vůbec a jak je tento průmysl též odkázán na vývoz. Citlivost oblasti bude snížena, je-li tam průmysl různorodý, zpracovává-li zboží pro nutnou denní potřebu — nikoliv přepychové — a není-li ve značné míře odkázán na vývoz.

Statistiky z posledních let dávají určitý výhled o stupni citlivosti jednotlivých oborů průmyslových za krise. Nejvyšší procento neumístěných uchazečů o práci vykazovaly v minulých letech tyto obory: průmysl sklářský, průmysl kamene a hlíny (porculán), textilní a hornictví, některé obory průmyslu dřevařského (hračkářství), kovodělného (hudební nástroje) a j. S nejnižším stupněm nezaměstnanosti jsme se setkávali i za krise u oborů průmyslu potravinářského, oděvnického, papírnického, strojírenského, kožedělného a chemického. Zvláštní poměry vysoké nezaměstnanosti byly pozorovány též u stavebních živností a u nádeníků: zde též proto, že se tu z části kumulovali nezaměstnaní v jiných oborech neumístění a že sem též dorůstali mladé ročníky dělnictva dosud nezaměstnaného. Velikou roli hrála též sezonní povaha dělnictva, jež pomocné krisové akce lépe statisticky postihovaly než dříve.

Celkem týž obraz mají ostatně absolutní statistiky nezaměstnanosti i dnes.

Problematika nezaměstnanosti v severozápadních Čechách.

O stupni konjunkturní citlivosti průmyslových oblastí bude tedy rozhodné, kde jsou rozloženy shora uvedené obory zvláště citlivého průmyslu. V oblasti prvé (československo-německé pomezí) jsou silně zastoupeny právě nejcitlivější obory: průmysl textilní, sklářský, porculánová výroba a hornictví (hnědé uhlí). Zvláštním prvkem zde působí oblasti světových lázní západočeských, které trpěly devisovými potížemi zemí, z nichž se rekrutovali dřívější jejich stálí hosté. Žádná jiná ze zbývajících tří ústředních oblastí nevykazuje v západních zemích republiky takovou míru koncentrace těchto oborů citlivých na nezaměstnanost a o sobě silně vývozní povahy, jako tato oblast. Všude jinde má převahu nebo doplňuje strukturu příslušné oblasti i jiný méně citlivý průmysl, nebo dokonce tu i převládá: tak trojúhelník Praha—Kladno—Plzeň má silnou účast průmyslu kovodělného, strojírenského, chemického, též papírenského, kožařského, potravinářského a živností stavebních. Brněnský basén má vedle textilu průmysly kovodělný, strojírenský, chemický, kamene a zemin, živností stavebních a oděvnictví, též průmysly kožařský a potravinářský. Severomoravsko-ostravský pás má vedle hornictví a hutnictví silný průmysl strojírenský, kovodělný, dřevařský, kamene, chemický, papírenský, ale též silný průmysl textilní, jakož i průmysl potravinářský.

Je to tedy výlučná dislokace průmyslu, citlivého na konjunkturu a značně vývozní povahy, jež utvořila z prvého vysoce průmyslového pásu na pozemí československo-německém území o značné citlivosti na nezaměstnanost; jinde právě disperse průmyslových oborů snížila lokální citlivost. Problém

KNIHOVNA MINISTERSTVA SOC. A ZDRAV. SPRÁVY

vyšší nezaměstnanosti severo- a západočeských hraničních okresů je problém historicko-hospodářský. Není strukturně řešitelný než prolínáním průmyslů jiných, které mají menší stupeň vývozní závislosti a jež jsou více usměrněny na konsum zboží nutné denní potřeby. Citlivost těchto oblastí na nezaměstnanost byla za krise vystupňována silnou autarkií zahraničních odbytišť, které se uzavíraly čs. dovozu jak kontingentně, tak i devisovými potížemi platebními. Tyto nesnáze postihly všechny oblasti v republice, jimž autarkie ubrala na průmyslové zaměstnanosti, ale efekt byl tu zmírněn na druhé straně tím, že tam byl umístěn též průmysl jiné povahy, méně citlivý na poruchy vývozních trhů a více opřený o trh domácí, anebo jenž netrpěl poklesy poptávky ze zahraničí.

Oblastní problematika československé nezaměstnanosti je v jednostranné struktuře průmyslové výroby: pro event. budoucí krise je léčitelná jen čelením této jednostrannosti. Je to ostatně problém celé této hospodářské oblasti i za hranicemi: i v přilehlých krajích Německa činívala procentní nezaměstnanost za krise i ještě nyní daleko více než ve vnitřních oblastech říše, jak vidno z čísel říšskoněmeckých (podle dat, jež uvádí Wochenbericht Německého konjunkturního ústavu roč. 1937 č. 25):

Statistiky o relativní nezaměstnanosti v Německé říši:

Nezaměstnaných na 1000 obyvatel v pohraničních oblastech německo-československých:

Oblast	Stav koncem března	
	1933	1937
Cvikov	122.0	28.5
Kamenice	138.3	37.0
Drážďany Budyšín	134.6	41.4
Lehnice	83.4	17.9
Vratislav	103.9	38.6
Průměrné procento všech vnitrozemských říšskoněmeckých oblastí	87.3	14.7
Procento pro celou Německou říši	85.8	18.9

Je nápadné, že i v Německu byla dosud nezaměstnanost v těchto oblastech relativně největší, daleko převyšovala nejen nezaměstnanost říšských okresů vnitrozemských, ale byla i nad celoříšským průměrem.

Pro absolutní srovnání dat nezaměstnanosti v jednotlivých oblastech vůbec, zejména i přihlíží-li se k národnostnímu obydlení

příslušných okresů, je důležitým zjevem, že koincidence těchto oblastí o vysoké průmyslovosti s oblastmi obydlenými německou menšinou je kasuistická. Mimo to západo- a severočeské kraje měly a mají vybudován pečlivě systém statistického podchycení nezaměstnanosti bohatou sítí zprostředkovatelen. Poněvadž pak různé podpůrné akce vládní předpokládají, že uchazeči se musí nejprve hlásiti u zprostředkovatelen o práci, aby se na potvrzení mohli účastniti podpůrných akcí, vykazují tyto oblasti obecně lepší postižitelnost osob hlásících se o práci než jiné kraje. Na Slovensku a na Podkarpatské Rusi se na příklad teprve nyní síť zprostředkovatelen dobudovává.

Vyšší nezaměstnanost v pohraničních oblastech obývaných německou menšinou nutno osvětliti též celkovým národnostním členěním obyvatelstva příslušejícího k průmyslu a výrobním živnostem. Hlavní data o tom podává následující tabulka:

Relativní data o obyvatelstvu v Čechách a zemi Moravskoslezské podle sčítání obyvatelstva z r. 1930.

	Je-li počet úhrnného obyvatelstva národnosti československé = 100%, připadlo na národnost německou:	Je-li počet obyvatelstva národnosti československé, příslušného k průmyslu a živnostem výrobním = 100%, připadlo na obyvatelstvo národnosti německé, příslušné k průmyslu a živnostem výrobním:
Země Česká	49.6%	59.8%
Země Moravskoslezská .	34.1%	30.6%

Obyvatelstvo německé národnosti v zemi České příslušelo k průmyslu a živnostem výrobním ve kvotě vyšší, než by odpovídalo výlučně národnostnímu poměru v této zemi (v zemi Moravskoslezské tomu bylo naopak). I to doplňuje obraz větší citlivosti na nezaměstnanost pohraničních okresů. Ale z obyvatelstva, příslušného k průmyslu a výrobním živnostem, pokud bylo československé národnosti, připadalo v Čechách 68.5% na dělníky a učedníky, kdežto na národnost německou pouze 64.2%. V zemi Moravskoslezské byl týž poměr pro národnost českou 72.0%, kdežto pro německou 59.9%. Z toho vyplývá, že celkově bylo průmyslovou citlivostí na nezaměstnanost v pohraničních okresích postiženo též dělnictvo československé a že i v celostátním měřítku v obou těchto zemích jí bylo poměrně více vysazeno dělnictvo československé národnosti, což má značný význam i s hlediska sociálního.

Tyto úvahy nutno doplniti obecnou poznámkou: běžné československé statistiky nezaměstnanosti jsou vlastně statistikami osob hlásících se o práci (neumístněných uchazečů o práci), nikoliv osob nezaměstnaných. Obsah obou pojmů může býti různý, a je pravděpodobné, že i touto cestou by bylo lze vysvětliti některé oblastní problémy československé nezaměstnanosti.*)

Dr. Ing. Miloš Horna.

*) Dodatek k tomuto článku viz ještě glosu na str. 353.